(شیعر لە پێناو _هیچ_ دا)… سەدیق سەعید ڕواندزی

لە نێوان شیعری دوێنێ و ئەمڕۆ سەرنجێك ….

بەدرێژایی مێژووی شیعر وەك ژانرێك لە ئەدەبی كوردیدا، هەمیشە شیعرهەڵگری ناوەڕۆكو گوتارێك بووە،كە لە شێوەی پەیامێكی سیاسی یاخود كۆمەڵایەتی، گوزارشتی لێكراوە.ئەزمووی شیعری ئێمە لە قۆناغی كلاسیكەوە تاكوشیعری ئازاد كە لە گۆڕانی شاعیرەوە دەست پێدەكاتو ئیدی كێشو قافیە لە شیعردا نامێنێتو فۆڕمێكی ئازاد وەردەگرێت، هەڵگری ئەو گوتارە بووە. شاعیرانی ئێمە گەرچی دەرچووی هیچ نێوەندێكی ئەكادیمیو مەعریفی نەبووینە، بگرە دەرچووی تەكیە خانەقاو مزگەوتەكان بووینە، بەڵام بەردەوام دیدێكی ڕەخنەییو پەیامێكیان پێبووە بە ئامانجی ڕیفۆرمكردنی كۆمەڵگا. بە شێك لە شاعیرانی ئێمە بە هۆی ئەو ڕۆشنبیرییە ئایینییەوە،خاوەنی پاشخانێكی فەرهەنگیو كلتووری بوونە، كە ئەمەش لە دەقەكانیان ڕەنگیداوەتەوە. بیرمەندی دیاری كورد مسعود محمد، لە بارەی نالییەوە دەڵێت:(یەك دێڕ شیعری ئەو شاعیرە، ڕەنگە زەمەنێكی درێژی بووێت تاكو بتوانین ڕاڤەی بكەین). چونكە دەقەكانی زۆرتر لە مانایەكو پتر لە یەك گوزارشتكردن لە خۆ دەگرن.

بۆیە دەبینین لە ڕەخنە گرە كۆنو ئەكادیمیانی ئێستاشدا، دەگمەنن ئەوانەی لە شیعری كلاسیكی دەكۆڵنەوەو ڕاڤەی دەكەن. چونكە ئەو دەقانە هەڵگری گوتارو مەدلولی شیعری بووینە. شاعیرانی ئێمە،لە چوارچێوەی ئەو بارودۆخە كۆمەڵایەتیو پەروەردەییەی تیایدا ژیاون، شیعریان نووسیوەو كەوتوونەتە ژێر كاریگەریەتی ڕووداوەكانو دیاردە كۆمەڵایەتییو سیاسیو پەروەردەییەكان. ئەگەر چی ئەو وابەستە بوونەی دەقی شیعری بو دیاردەكانی بوونو ژیانی مرۆڤەوە، ڕەنگە لە ماناو فۆڕمی شیعرەكەی تاڕادەیەك كەمكربێتەوەو زۆرتر دروشمو گوتاری واقیعیانە لە شیعرەكاندا ببینین، بەڵام لە پاڵ ئەمەشدا،ئەو دەقانە هەڵگری دیدێكی ڕەخنەییوپەیامێك بوونە. واتە شیعرلە پاڵ ئەوەی دەقێكی ئەدەبییە هاوكات مانفێستێكی كۆمەڵایەتیانەشە، بە ئامانجی هوشیاركردنەوەی كۆمەڵگەوهاتنەوە بە گژئەقڵی دواكەوتوویوترادیسیۆن خوازانە. شیعر لای ئەو شاعیرانەی ئێمە، دیدێك بووە بۆ بینینی دیاردەكانی كۆمەلگەو هوشیار كردنەوەی تاك. شیعری ئەو قۆناغانە هەر تەنها دەقێكی ئاسایی ئەدەبی نەبووە،

بەڵکو میتۆدێکیش بووە بۆ ڕوانین لە ژیانو دەوروبەرو ڕەنگدانەوەی ژیانی کۆمەڵگەی ئێمە لە ڕووی کۆمەڵایەتیو سۆسیۆلۆژییەوە. لە گەڵ ئەوەشدا، چەندین وێنەی شیعری جوانو گوزارشتکردنی ئەدەبیانەی جوان،لەو دەقانەدا دەبینین، کە توانای شاعیرانو دنیابینی شیعریانەیان دەردەخات. بۆنموونە: نالی دووسەد ساڵ زیاتر بەرلە ئەمڕۆ لە شیعرێکیدا دەڵێت:

لە ترسی تەلعەتت ڕۆژ هەر وەکو شێت
بەڕوو زەردی هەڵاتو کەوتە کێوان.

شاعیر وەسفی دەرکەوتنی کەسێك دەکات، کە ڕووی ئەوەندە گەش وجوان بووە، خۆر لە ترسی ڕووی ئەو شێت بووەو کەوتۆتە کێوان. لە نێوان خۆروو ڕووی یاردا، کە هەردووکییان دروستکراوی پەروەردیگارنو خۆر سەرچاوەی وزەو گەرمییەکی یەك جار بەتینە، کە مرۆڤ ناتوانێت، لە بەرامبەری بوەستێت، کەچی ئەو خۆرە گەورەیە،هێندە بچووك دەبێتەوەو وزەو سەرچاوەی گەرمیو ڕووناککردنەوەی نامینێت، تا ئەو ئاستەی لە بەرامبەر ڕووی کەسێکدا، بوونی نامێنێت. ڕووی ئەو کەسە خاوەنی جازبیەتێکی وابووە، زۆر بە هێزتر لە جازبییەی دیاردە سرووشتییەکانی گەردوون. نالی بە چەند وشەیەکی سادەوبە دەربڕینێکی ساکار، جوانترین و پڕ چێژترین وێنەی شیعری خولقاندووە. خوێنەوەی ئەو چەند دێڕانە، کەبەشێکن لە شیعرێکی درێژو لەلایەن (قادر زیرەك)ی نەمرەوە کراوە بە گۆرانی، لە پاڵ ماناکەی چیـّژی خوێنەوەش بە خوێنەر دەبەخشێت. خوێنەر کە ئەو دەقە دەخوێنێتەوە، زەمەن لە بیر دەکات. بەو مانایەی واهەست دەکات شیعرێك دەخوێنێتەوە، کە لە ئێستادا نووسراوە. لە بەرامبە ئەمەدا، نموونە لە شیعرێکی ئێستا وەردەگرین، نەك بۆ بەراورد کردن، نەك بۆ هاوتا کردنی شاعیرەکان بە یەکتری، کە ئەمە کارێکی نەکردەییە، بەڵکۆ بۆ ناساندنی بەشێکی زۆری ناوەڕۆکی شیعری ئێستا و نەوەی ئێستا، کە لەوانەیە دەنگی داهێنەرانەشیان تێدا بێت. لێرەوەش نموونە لە یەك شیعری(ڕامیارمحمود) دێنینەوە. ئەو شاعیرە لە دێڕە شیعرێکیدا دەڵێت:

خودایە هێندە بێزارم
خەریکە گو لە دەمو قینگم دێتە دەرێ..

ئەم دەربڕینانە، کە بەدەرن لە هەمموو جۆرە ئاماژەیەکی واتایی، نەك ناچنە خانەی شیعرەوە بەڵکو لە دەرەوەی زمانی گشتیو ئاسایی نێوان مرۆڤەکانیشە. بیرمان نەچێت لە قسە کردندا، پەیوەندییەکی ئۆرگانیکی لە نێوان وشەکاندا هەیەو دواجار لە ڕستەیەکدا مانایەك

دەگەیەنن. بەڵام ئەو دەربڕینەی ڕامیار محمود، ناچێتە خانەی هیچ جۆرە پۆڵێنکردنێکی وشەو ماناوە. چونکە نە یەکێتی بابەتی نێوان وشەکانو نە وێنەی هونەریو نەهیچ چێژو ئستاتیکایەکی شیعریشی تێدایە. تەنها ڕێزکردنی چەند وشەیەکی بەدوا یەکتری داهاتووە، بە بێ ئەوەی هیچ دەلالەتێکی شیعری بگەیەنن. ئاخر شیعر داهێنانە، گوتارو ماناو پەیامە، ئەم جۆرە دەربڕینانە، لە پێناو هیچدان. بالەوانەش هەمووی بگەڕێین، بابپرسین مر□ق کە بێزاربوو، گو لە دەمی دێتە دەر؟ بێزاریو تەنهایی زۆرجاردەبنە پاڵنەری سایکۆلۆژیو هزری و کە داهێنان دروست دەکەن. مر□ق کە بێزاربوو، نابێ بکروزێتەوە، نابێ هێندە زەلیل بێت گو لە دەمی بێتە دەر، بە پێچەوانەوە دەبێ یاخی بێتو هەوڵی سڕینەوەی ئەو دۆخو هەڵومەرجە بدات، کە بێزاریان کردووە.

نابێ دەستەوەستان بوەستێ و چاوەڕوان بێت بڕشێتەوەو گولە دەمی بێتە دەر. ئێستا ئەگەر خوێنەر بۆ مانای شیعرو پەیامی شیعر بگەڕێت، لەو جۆرە دەقانە بە چی دەگات؟ جگە لە هیچ؟ ئەمانە نووسین نین، بەڵکو ڕێزکردنی کۆمە ڵێك وشەی بێ مانایە، کە خوێنەر لە شیعر دەتۆرێنن. بێگومان وەك ئاماژەمان پێدا لە شیعری شاعیرانی دوێنێ، واتە لە قۆناغەکانی شیعری کوردی لە کلاسیزمەوە، تاکو ریالیزمو شیعری ئازاد لە سەرەتای سەدەی بیستەوە، تاکو کۆتایی هەفتاکانیش و سەرەتای ڕاپەڕین، شیعری کوردی پەیامێکی هەبووە. سیاسی یا کۆمەڵایەتی. شاعیرانی ئێمە بە شێك بوونە لە تراژیدیای خاكو مرۆڤی کوردو بە شیعر هەوڵی بە گژهاتنەوەیان داوە،بۆ هەموو ئەو دیاردە کۆمەڵایەتیو هزریانەی وەك نۆڕمێکی کۆمەڵایەتی، بەشێك بوونە لە پاشخانی فیکریو فەرهەنگی کۆمەڵگای کوردی.ڕەخنە گرتنی دیاردەکانو هوشیارکردنەوەی تاك، لە ڕێی گوتاری ئەو شیعرانەوە کە ئاراستەی تاکییان کردووە، مەبەستییان بووە کۆمەڵکە لە دواکەوتوویی رزگاربکەنو تاك هوشیار بێتەوە. ئەمە سیمایەکی سەرەکییە لە شیعری کوردیدا.

بێکەس لە ڕێی شیعرەکانییەوە، هەوڵی یەکسانی نێوان هەردوو رەگەزەکە دەداتو ڕەخنە لە ئەقڵی لاهوتی تاکەکان دەگرێتوداوا لە کۆمەڵگەی کوردی دەکات، چاو لە پێشکەوتنەکانی ڕۆژئاوا بکات.داوای لابردنی پەچەی شەرم لە ژنی کورددەکات. قانح دیدگایەکی مرۆڤدۆستی هەیەو بەشیعر هەوڵی یەکسانیو دادپەروەری مرۆڤەکان دەداتو بە گژ ئەقڵی بۆرژوازیوسەرمایەداری دادێتەوە. گۆران وەسفی جوانییەکانی سرووشتو ژن دەکات. شێخ ڕەزا بە شیعر هەجوی پیاوانی ئایینی دەکات.

شێركۆ بێكەس كوردبوونو شانازیكرن بە كوردبوون، دەكاتە شوناسی نەتەوەیی تاكەكان. زۆرەوباس لەخوێندنو خوێندەواری دەكات. ئەمانەو دەیان نموونەی تر، كە شاعیرانی كورد لە ڕابردوودا، لە ڕێی گوتاری شیعرییەوە، هەوڵی ڕیفۆرمكردنی كۆمەڵگاوهوشیاركردنەوەی تاكەكانیان پێداوەو شیعر ئەو كاتانە هەڵگری دەلالەتێكو ئاماژەیەكی بابەتیو فەرهەنگی بووە. بەڵام ئەگەر بەوردی لە بەشێكی زۆری گوتاری شیعری ئێستامان بڕوانین، دەبینین هەڵگری هیچ پەیامو ئاماژەیەك نییە.

ڕاستە لە نێوان شیعری دوێنێو ئەمڕۆ جیاوازییەكی زۆر هەیەو شیعر لە ئێستادا، هەڵگری گوتارێكی خودگەراییەوبەشێكە لە ئەزموونی تاكانەی شاعیر, بەوپێیەی زۆربەی شیعرەكان، لە بڕی بابەت لە خود دەدوێن. ئەمەش وایكردووە، كە زۆر جار شیعر هێندە سادەو لاواز بێتەوە، تا ڕادەی دەربڕینی چەند ڕستەیەك، بێ هەموو چێژوشیعریەتێك. بەشێك لە شاعیرانی ئێستا، شیعر وەك نووسینەوەی ئەزموونە تایبەتییەكانی ژیانی خۆیان دەبینن، ئەمەش دەكەنە گوتارێك لە شیعردا، لە ژێر ناوی شیعری نوێوخودگەراییو چەندین ناونیشانی تر. لە كاتێكدا، شیعری ئێستا ئەگەر وەك شیعری ساڵانی بیستەكان، ڕۆڵی هوشیاركردنەوەی تاكەكانو ڕیفۆرمكردنی كۆمەڵگاش نەبینێ، بەڵام دەبێ دەقێكی ئستاتیكی بێتو چیژی خوێنەوە، لە ڕووی شیعریەتو وێنەی هونەری، بە خوێنەر ببەخشێ.زۆربەی شیعرەكانی ئێستا،چیژی خوێنەوە بە خوێنەر نابەخشنو هەندێكیان تەنها قسە ڕیزكردنێكی بێ ماناونابابەتییە. بۆیە دەبینین، خوێنەری شیعر بە بەراورد لە گەڵ خوێنەرانی ژانرەكانی دیكەی ئەدەب،یەكجار كەمبێتەوە. ئەوەندەی ڕۆمانو چیرۆك دەخوێنرێنەوە، ئەوەندە شیعرنا. لێرەدا، ئاماژە بۆ دەقێكی شیعری دەكەین، كە ئەویش دەقێكی(ڕێژهەڵەبجەییو پێشەوا كاكەیی)ەو بەهاوبەشی نووسیویانەو لە ژمارە (3)ی گۆڤاری (باران) بڵاوكراوەتەوە. ئەو دووكەسەلە سەرەتای دەقەكەیاندا دەڵێن:-

قرژال نیوەڕۆیان دەعوەتی كیسەڵ بوو…
بەس هێندە بەخاوخلیچكی چێشتی حازردەكرد..
دەبوو بە عەسر..
لەداخی گەرما قارچكی دەكرد بە كەپر..

بێگومان، دەسپێك لە سەرەتای هەر دەقێكدا، گرنگیو كاریگەری خۆی هەیە بۆ سەرنج ڕاكێشانی خوێنەروبەردەوامبوونی لە خوێنەوەی دەقەكەدا. زۆر جارناونیشان یاخود دەسپێكی دەقێك،سەرنجی خوێنەر ڕادەكێشێ. بەشێكیشیان هەر لە سەرەتاوە، چیژی خوێنەوەو بەردەوامبوون لە خوێنەوەی دەقەكە دەكوژن. ئەم چەند دێڕانە،نەك

هەرچێژ بە خوێنەری شیعر نابەخشن، بگرە ناچنە خانەی قسەکردنی ئاساییشەوە. وشەکان لەو کۆپلە بەناو شیعریەدا، نە پەیوەندییەکی ئۆرگانیکییان بەیەکەوە هەیەو نەیەکێتی بابەتییانەی نێوان وشەکان هەیە. ئەمە وێرای نەبوونی هیچ جۆرە ماناو مەدلولێکی شیعریش. خوێنەر لە بەردەم چەند وشەیەکی ئاسایی دایە،کە کۆکردنەوەیان لە چوارچێوەی چەند ڕستەیەکدا، هیچ مانایەك ناگەیەنن.دەعوەتی قرژال بۆ کیسەڵ چییە؟ عەسرو کەپر چ پەیوەندییەکی بابەتیو شیعریان بەیەکەوە هەیە؟ گرفتەکە لەوەنییە ئەوانە باسی ئاژەل دەکەن، گرفتەکە ئەوەیە نەیانتوانیوە هیچ مانایەکی بابەتیو مەدلولێکی شیعری بدەنە پاڵ وشەکان. بۆنموونە: ڕۆمانی (کێڵگەی ئاژەلەکان)ی (جۆرج ئۆرۆڵ) سەرجەمی کارەکتەرەکانی گیانەوەرانن، بەڵام جۆرج ئۆرۆڵ لەو ڕۆمانەی ڕەخنە لە شۆرش و شۆڕشگێڕان دەگرێت. بەڵام لەو کۆپلە شیعریەدا، هیچ مەدلولێکی شیعریو مانایی نەدراوەتە پاڵا وشەکان. سەرەتاییترین ئاماژەی هەر دەربڕینو ڕستەسازییەك، گەیاندنی مانایە بە بەرامبەر. ئەمەش لە ڕێگەی پەیوەندی ئۆرگانیکی وشەکان بە یەکترییەوە.

بەڵام بەلایەنی کەمەوە لەو چەند پەراگرافەدا، خوێنەر بەبەر هیچ مانایەك ناکەوێت. لەوە شۆخیتریش هەردوو شاعیر بۆ ئەوەی باری لاسەنگی شیعرەکەیان ڕاستکەنەوە، هاتوونە وشەی(کەپر)و(عەسر)یان چونکە هاوکێشو قافییەن، هاوتای یەکتری کردۆتەوە. ئەم دوو وشەیە، تەنها لە ڕووی کێشو قافییەوە لە یەکترییەوە نزیکن. دەنا ماناکانیان هیچ پەیوەندییان بە یەکترییەوە نییە.بەلایەنی کەمەوە لەودێڕە شیعریەدائەم دوو وشەیە نە شیعریەت دروست دەکەن، نە فۆڕمێکی ئستاتیشکش بە دەقەکە دەدەن. تەنها بە ئامانجی هاوتاکردنی یەکتریان لە ڕووی کێشو هاتنەوەی زمانەوانییان لە گەڵ یەکتریدا، لە شیعرەکە داندراون.دەنا مەدلولێکی ئەو تۆیان نییە کە چ بە دانانیان چ بە لابردنیان، ڕیتمی دەقەکە تێك بچێت. ئەم دوو شاعیرە لە نووسینی دەقەکەیان بەردەوام دەبنوئەم جارەیان دەڵێن:_

قرژاڵ کە ئاوماندووی دەکرد..
پاڵی دەنا بە نیوەڕۆو..
لە عەسرێکی فێنکدا..
بەدوای تراویلکە دەگەڕا..

بالەوە گەڕێین کە قرژاڵ ئاو ماندووی ناکات. چونکە خۆی زیندەوەرێکی ئاوییەو هەمیشە لە نێو کونو کەلێنی بەردی نێو ئاوەکانو قەراغ ئاوەکان دەژیت. بەڵام هەرکەسێك شیعربنووسێت،

دەزانێت تراویلکە کە بەمانای سەراب دێت، لە کەشی فێنك دروست نابێت. ئەم دیاردە سرووشتییە دەرەنجامی گەرمایەکی بەتینە کاتێ ڕۆژلە زەوی دەداتو هاڵاوێك بەرزدەبێتەوە لە شێوەی کارێزە ئاوێك. بە زۆریش لە بیابانو شوێنە گەرمەکان ڕوودەدات.سەراب دیاردەیەکی بینراوی نابەرجەستەیە. دەرەنجامی دانەوەی گەرمی زەوییە، بە شێوەیەکی ستوونی. ئەمەلەلایەك لەلایەکی ترەوە دەکرێ خوێنەری ئەو دەقە بپرسێت، قرژاڵ بۆچی بە دوای تراویلکەدا دەگەڕێت؟ چ کاری بە سەرابە؟ دواتریش ئەو زیندەوەرە هەرگیز لە ئاو دوورناکەوێتەوە. ڕەنگە کەسانێك خەیاڵی ئەوە بکەن، ئەمە شیعرەو مانای شیعریش لە دڵی خاوەنەکەیەتی. بەڵام شیعر گوتارێکە،بە ڕووی خوێنەران. ناشێ شیعرێك لە پێناوی هیچدا بنووسین. وەك ئەوەی دادایيەکانو سوریالییەکان،ئەگەرچی ئەویش ڕێبازێکی شیعری بوو، بەرمەبنای کارەساتو ڕووداوەکانی جەنگی جیهانی یەکەم بوو دەیاننووسی.کاتێ شیعریان خاڵی کردەوە لە هەمووماناییەك. بونیادی شیعر بەر لەوشە، ماناو پەیامە، ئاماژەو بابەتە، ئەگەر شیعرنووسین کۆکردنەوەوخستنە پاڵ یەکتری پەیڤەکان بێت بەتەنها، بەبێ ڕەچاوکردنی پەیوەندی نێوان وشەکان، ئاماژە بابەتیو واتاییەکان،دەربڕین و ئستاتیکای وتن، بە دڵنیاییەوە ئێستا هەموو کەسێك شاعیر دەبوو. کەخوێنەری شیعر کەمبۆتەوە، لە بەر ئەوە نییە شیعر جوانی نەماوە، لە بەر ئەوە نییە شیعر مەدلولی شیعریانەی خۆی نەماوە، شیعریەتو ڕیتمو جوانی لە شیعر نەماوە، بەڵکو لەبەر ئەوەیە کەسانێك هەن، وشە ڕیزدەکەن و وەك شیعر دەیناسێنن. لەوە کارەساتریش، کەسانێکی دیکە هەبن داکۆکی لەو وشە ڕیزکردنانەو قسە بێ مانایانە بکەنو بەشیعر دەرخواردی خوێنەری بدەن. بەڵام ئاخۆ دەتوانن ئەمە لە گەڵ هەموو خوێنەرێکی شیعر بکەن؟ بێگومان مەحاڵە…